GORCUMSCHE OUDHEDEN

DE GESCHIEDENIS DER SCHRIJFWIJZE VAN DE PLAATSNAMEN GORINCHEM EN WOUDRICHEM (III)

DOOR

DRS. W. A. VAN DER DONK

TE AMSTERDAM

GEDRUKT BIJ DE FIRMA A. H. VAN ANDEL Jz. - GORINCHEM
1938

GORCUMSCHE OUDHEDEN

DE GESCHIEDENIS DER SCHRIJFWIJZE VAN DE PLAATSNAMEN GORINCHEM EN WOUDRICHEM (III)

DOOR

DRS. W. A. VAN DER DONK

TE AMSTERDAM

GEDRUKT BIJ DE FIRMA A. H. VAN ANDEL Jz. - GORINCHEM
1938

GORCUMSCHE OUDHEDEN

De geschiedenis der schrijfwijze van de de plaatsnamen Gorinchem en Woudrichem. (III) [1]).

door

Drs. W. A. VAN DER DONK
te Amsterdam.

De liefde tot sijn lant is
ieder aangebooren
VONDEL.

In een in 1933 door de firma A. H. van Andel Jz. te Gorinchem gedrukt geschriftje „Gorcumsche Oudheden (I. De ouderdom der plaats, II. De ouderdom der Pinkstermarkt) citeerde ik o.m. eenige beschouwingen over den vermoedelijken oorsprong van den naam der plaats, welker ouderdom ik meende minstens tot omtrent het jaar 1160, misschien zelfs tot omstreeks 1127, te kunnen opvoeren.

In een in 1932 eveneens door genoemde fa. gedrukt geschriftje „Iets over Gorcum's oudste stadsrecht" betoogde ik, dat Gorcum niet eerst in 1382, zooals nog wel wordt gehouden, doch waarschijnlijk reeds omtrent 1287 als stad in **juridischen** zin is opgetreden.

Zooals hieronder zal blijken, is er aanleiding om op een en ander nader terug te komen.

---

[1]) De eerste serie „Gorcumsche oudheden" bevatte twee nummers (I en II).

De geschiedenis der schrijfwijze van de plaatsnamen Gorinchem en Woudrichem.

Inleiding.

Over de geschiedenis der schrijfwijze der plaatsnamen Gorinchem en Woudrichem, alsmede van die van andere plaatsnamen in de omgeving van deze provincie-steden — en niet slechts van deze — is in den laatsten tijd veel te doen geweest. Het leek mij daarom niet ondienstig, na te gaan of wellicht met behulp van bronnen over deze kwestie meer licht ware te verspreiden. De resultaten van mijn onderzoek ter zake heb ik in deze, tot Gorinchem en Woudrichem beperkte studie neergelegd. Ook voor de kennis van de beteekenis der plaatsnamen is de kennis van de geschiedenis der schrijfwijze van deze van het allergrootste belang. Immers met het onderzoek naar de beteekenis van een plaatsnaam raakt de historie het gebied der taalkunde. Niet alleen vormt de toponymie, de studie der plaatsnamen, zooals prof. Dr. R. W. Zandvoort in zijn in 1937 aan de Groningsche Universiteit gehouden inaugurale rede [1]) opmerkt, „in zekeren zin een schakel... tusschen de taalkunde en aardrijkskunde", zij is het m.i. ook tusschen de taalkunde en de historie, de rechtsgeschiedenis incl. De historicus, ook de rechtshistoricus, heeft bij de studie der plaatsnamen voor alles een etymologisch doel voor oogen: de onderzoeker der geografische eigennamen, onverschillig of de taalkunde, de aardrijkskunde of de historie zijn „hoofdvak" vormt, wenscht immers „te weten, wat de oorspron„kelijke „beteekenis" van een plaatsnaam ge„weest is, d.w.z. hij tracht dien naam te her„leiden tot een of meer elementen van de taal „dergenen, die hem gegeven hebben, hetzij „persoonsnaam, soortnaam, adjectief, partikel „of suffix [1]a). Hoe duisterder op het eerste „gezicht de etymologie [2]), des te grooter „meestal zijn belangstelling: namen..., wier be„teekenis voor het grijpen ligt, vermogen hem „slechts in geringe mate te boeien." [2]a).

Hetgeen prof. Zandvoort voor de studie der Engelsche plaatsnamen zegt, geldt evenzeer voor de Hollandsche plaatsnamen.

„Wil men een plaatsnaam, aldus Prof. R. W. „Zandvoort, [3]) waarvan de beteekenis niet voor „de hand ligt interpreteeren, dan moet de „eerste stap zijn het vaststellen van de oudste „bekende spelling — liever nog, van de twee „of drie oudste spellingen. Natuurlijk moet men „zich ervan vergewissen, of de naam in het „oude document inderdaad die van de bedoelde „ plaats is. De volgende stap is dan na te gaan, „welke uitspraak door de geschreven vorm „wordt voorgesteld. Is men hierin geslaagd, „dan zal in vele gevallen blijken, dat de naam „nu zich zelf verklaart: dat men te doen heeft „met een woord of samenstelling uit... een... „taal, die in de streek gesproken werd ten tijde, „dat het document werd neergeschreven; en „dat de naam een beteekenis uitdrukt, die òf „iets geloofwaardigs vertelt over zijn geschie„denis. Zijn we zoover, dan mogen wij redelij„kerwijze aannemen, dat ons probleem is op„gelost. Zoo noodig moeten wij nog verder „teruggaan, en met behulp der ons bekende „klankwetten de pre-historische vorm recon„strueeren, waaruit dan in vele gevallen de „beteekenis zich laat aflezen. Gelukt ook dit niet, dan kunnen we slechts besluiten, dat de „etymologie met de middelen, waarover we „beschikken, niet te vinden is, and wait for „further light." [3]a).

Wat de spelling van den naam betreft, valt al dadelijk op te merken, dat de schrijfwijze **Gorinchem** en **Woudrichem** met haar variaties ongetwijfeld oudere brieven heeft dan de schrijfwijze **Gorcum** en **Woerkum** met haar variaties. Is het immers op zich zelf al reeds weinig aannemelijk, dat deze plaatsnamen eerst korter zouden zijn geweest om later in de spreektaal, in den volksmond zoo men wil, een uitbreiding te ondergaan, de directe bronnen — en dàt is wel het sterkste argument — spreken ten deze een te duidelijke taal dan dat wij niet zouden aannemen, dat veeleer het omgekeerde het geval is geweest. De kwestie is geenszins zonder belang, zelfs — zoo men wil — niet zonder actueel belang. De officieele naamsverandering, die o.m. aan de Lingestad en aan de Merwestad door het welbekende, recente en intusschen weer opgeschorte besluit der regeering ten deel is gevallen, heeft, behalve de vraag naar de beteekenis van den naam, ook de kwestie, welke benaming de oudste is: Gorinchem (Woudrichem) of Gorkum (Woerkum), aan de orde gebracht.

De onaanvaardbare, speculatieve beschouwingen, welke ter zake in de narratieve bronnen en in navolging van deze in moderne, populaire publicaties plegen voor te komen, latend voor wat zij zijn, dient men ten deze vòòr alles het woord te laten aan de directe bronnen: de taal der oorkonden is een onverdacht getuige.

De lezer oordeel zelf aan de hand van het hieronder volgende, door mij samengestelde:

Overzicht van de aan de bronnen ontleende nomenclatuur betreffende Gorinchem en Woudrichem. [3]b)

a. Gorinchem (van omstreeks 1160 tot omstreeks 1560) [3]c):

DATUM DER OORKONDE:	AANDUIDING DER PLAATS:	EENIGE NADERE GEVEVENS: [3]d)
1. omstreeks 1160 (althans tusschen 1127 en 1196) [4])	Gornichem	Proost van het Utrechtsch Domkapittel.
2. omstreeks 1205 (althans tusschen 1196 en 1246) [4])	Gurinchem	Abdij van Berne.
3. 6 December 1224 [6])	Ghorichem	homines comitis de Benthem apud Ghorinchem.
4. 20 September 1281 [7])	Gorinchem. . . . VILLA	ILLI DE GORINCHEM HOMINES videlicet domini de Arkel.
5. 4 Juli 1287 [8])	VILLA sua de Gorinchem AC LIBERTAS EIUSDEM	homines sui villæ suae de Gorinchem ac in libertate eiusdem commorantes et manentes universi (zie ook sub annis 1326, 1455, 1456 en 1578).
6. 14 Jan. 1288 [9])	OPPIDUM (suum) Gorinchem vocatum	universi OPPIDANI eiusdem commorantes in oppido suo Gorinchem vocato.
7. 12 Februari 1290 [10])	Gorcom	alle POTERE(N) ende menschen ende ondersaten des edelen heer Johan van Arckel, ridder mijnen getrouwen, woonende ende blijvende tot Gorcum.
8. 18 April 1290 [11])	Gorichem	De Graaf van Holland leenheer van Arkel's „borch te G."
9. 13 Januari 1300 [12])	Gornichem	
10. 1307 [12]a)	N. de Ghoringhem	
11. 24 Februari 1315 [13])	Ghorechem	De Graaf van Holland wordt eigenaar en leenheer van een hoeve „after Gh. up die Hare"
12 24 Februari 1315 [14])	Ghorichem	als boven
13. 9 October 1321 [15])	Gorcom	een huurder en verhuurder
14. 2 Februari 1322 [16])	a. POIRTEN van Gorinchem (zie ook a° 1349 en a° 1382) b.) Gorinchem ende allet SCEPENDOM doere c.) Gorinchem ende den scependom	a) de Heere van Arckel ende zijn POOIRTERS ENDE POIRTERESSE van Gorichem b) POIRTEREN van Gorinchem
15. Zaterdag na St. Mathys 1326 [17])	Gorinchem	
16. 24 Juni 1326 [18])	den GHERICHT van Gorichem	De Graaf van Holland bevestigt het vruchtgebruik, door zijn leenman verleend op land, gelegen „op die Hare" (= de Haar)
17. 5 September 1334 [19])	la VILLE que lon apele Ghorekem	
18. 30 Juli 1337 [20])	Ghoricheim	
19. 24 Juni 1349 [21])	die (ge)meyne poert van Ghorinchem	vestiging van een lijfrente (partijen: o.a. de Heer van Arkel, burgemeester en schepenen van G.)
20. 1358 [22])	Civitas Gorichomensis	sigillum civitatis Gorichomensis
21. 27 April 1359 [23])	Gorichom	

DATUM DER OORKONDE:	AANDUIDING DER PLAATS:	EENIGE NADERE GEVEVENS: [3d)]
22. 29 Mei 1359 [24)]	Gorinchem	
23. November 1359 [25)]	Gorichem	
24. 10 Juni of 16 Juli 1357 [26)]	Gorcom	
25. 11 November 1382 [27)]	a) de schependom van Gorinchem (praeambule, art. I e.v.) b) Poort (art. XIII, XXII en XXIII)	a) onze Gerechte tot Gorinchem, onzen Poorteren ende allen onzen Ondersaten, die nu ter tijd onder ons in den Schependom van Gorinchem woonachtig zijnde, ende ter eeuwigen dage namaals wonen zullen (praeambule) b) alle die gene die Poorters zijn tot Gorinchem (art. XL, XLII, XLIV, XLV, XLVI e.a) c) onze onderzaten, gezeten in onzen schependom van Gorinchem (art. XLI)
26. 19 Juni 1387 [28)]	Gorcum	
27. 1389 [28a)]	N. de Gorichem	
28. 1392 [29)]	Gorinchem	poorter
[illegible]. 9 Maart 1393 [30)]	Gorinchem	de poirteren van G. door Graaf Albrecht in hun tolvrijheid bevestigd
30. 1393 [31)]	die Poort	verpachting door de stad van de Kameren op de Vischbrug
31. 1393 [32)]	de Poort Gorinchem	regeling omtrent het koopen van het poorterrecht
32. 31 October (Allerheiligenavond) 1393 [33)]	de stad Gorinchem	de stad G. verkrijgt van Geertruidenberg zekeren vrijdom
33. 13 October 1394 [34)]	Steden, dorpen onsen neve den here van Arkel en siinre stede van Gorinchem porteren (medeporteren) van Gorinchem	bekrachtiging van een beslissing in een geschil over het Dordtsche stapelrecht tusschen de heerlijkheid Arkel en Dordrecht
34. (vóór 7 November 1394) [35)]	die Poort (Gorinchem)	Poorter
35. 15 Juli 1395 [36)]	Gorinchem	
36. 7 Maart 1401 [37)]	Ghorinchem	
37. 7 April 1407 [38)]	a) die stede van Gorinchem b) in onse stede ende schependomme voorsz. c) in den Schependomme van Gorinchem	handvest, door Willem van Beieren aan de poorters van G. gegeven
38. 22 Juni 1407 [39)]	stede van Gorinchem	brief van burgemeysteren, gemeyne poorteren ende ondersaeten der steden van Gorinchem
39. 13 Januari 1409 [40)]	der stat van Gornichem	verlenging van het bestand van Hertog Willem van Beieren met den Hertog van Gelre
40. 24 Juni 1409 [41)]	Goerinchem	Hertog Jan van Beieren stelt de inkomsten van het Land van Arkel enz. in handen van Hertog Reinald
41. 24 Juni 1409 [42)]	a) Gorinchem b) (voirscr.) schependomme (ende Lande van Arkel, der voirscr. herlicheit van Arkel toebehorende)	(den landen van Arkel ende van) den schependomme (daer toe behorende, der herlicheit van Arkel aenruerende)
42. 25 Augustus 1409 [43)]	Stad van Gorinchem ende den Schependom daartoe behorende	Handvest, door Reinoud van Gulik en Gelder aan de poorteren ende onderzaten van de stad G. geschonken

DATUM DER OORKONDE:	AANDUIDING DER PLAATS:	EENIGE NADERE GEVEVENS: [3d)]
43. 4 Januari 1412 [44)]	Gorinchem	
44. 24 Augustus 1412 [45)]	a) stad van Gorinchem (passim) b) schependom van Gorinchem (passim) c) Poort (art. XIII, Ie brief) d) binnen onzer stad en schependom van Gorinchem (art. V, 2e brief)	a) poorteren b) alle diegene die binnen onzer voorsz. stad van G. woonachtig zijn
45. 3 April 1418 [46)]	Gorcom	
46. 3 Juni 1419 [47)]	HOEFTSTEDE Gorinchem („onser hoeftsteden als Dordrecht, Briell, Rotterdam ende Gorinchem")	verdrag van Hertog Jan van Beieren en Reinald, Hertog van Gulik en Gelre
47. 2 November 1425 [48)]	a) Stede van Gorinchem b) Schependom (X)	confirmatie door Hertog Philips van Bourgondië van al de aan de poorters van G. verleende handvesten
48. 14 Januari 1440 [49)]	Gorinchem	
49. 14 November 1440 [50)]	onze stede van Gorinchem	regeling tolprivilege voor de „poorteren", „luyden" en „ingezetenen" van Gorinchem
50. 10 Juli 1441 [51)]	onze stede van Gorinchem	regeling van het zegel en wapen voor „allen luyden, alzoo onzen onderzaten ende Poorteren in onze stede van G."
51. 9 September 1453 [52)]	Gorinchem	
52. 19 Januari 1455 [53)]	a) poirteren ende inwonenden van onse stede Gornichem b) DE VRIHEIT VAN ONSE STEDE VAN GORNICHEM	 beslissing van Hertog Philips van Bourgondië inzake een geschil over de betaling van tol te Gorinchem
53. 11 Mei (Bloeimaand) 1456 [54)]	a) DE VRIJHEID VAN GORINCHEM (art. V) b) de (het) schependom van Gorinchem c) de stadt	verleening van vrijheden aan: a) de poorters b) die van Gorinchem c) al de landluyden binnen den schependom
54. 8 December 1457 [55)]	Gorcum	
55. 20 Maart 1549 [56)]	a) onze stede van Gorinchem b) den schependom van Gorinchem (art. X)	verleening van vrijheden aan de: a) poorteren ende inwoonderen van G. b) poorteren en ingezetenen van G.
56. 1461 [56a)]	Gorckum	
57. 29 November 1463 [57)]	Gorinchem	de poorteren van G., met goederen varende van 's Bosch, behoeven te Heusden geen tol te betalen
58. 28 Maart 1478 [58)]	onze stede van Gorinchem	confirmatie van handvesten ten behoeve van de poorteren en inwoonderen van G.
59. 27 Februari 1479 [59)]	a) onze stad van Gorinchem b) onze stede van Gorinchem	
59a. 14 Mei 1479 [59a)]	Gorychom	
60. 9 Juni 1479 [60)]	Gorcum	vrijgeleidebrief van den Hertog van Gelre
60a. 8 Januari 1480 [60a)]	Gorningen	

DATUM DER OORKONDE:	AANDUIDING DER PLAATS:	EENIGE NADERE GEVEVENS: [3d)]
61. 15 Mey 1480 [61)]	onze stede van Gorinchem	
62. 9 Augustus 1481 [62)]	onze stadt van Gornichem Gorkom	cooplieden en andere Burheren ingezetenen
63. 1495 [63)]	den Schependom van Gorinchem	Poorter van Gorinchem
63a 1495 [63a)]	Juerkom	
64. 20 Augustus 1504 [64)]	onze Stede van Gorinchem	
65. 24 Juni 1516 [65)]	a) onze Stede van Gorinchem b) de Gemeynte van onzer Stede van Gorinchem	a) die van Gorinchem b) Luyden c) Ingezetenen
66. 1516 [65a)]	N. de Gorcum	
[illegible]. 28 December 1517 [66)]	onze stede van Gorinchem DE BAN VAN GORINCHEM (art. XXII)	Poorters en Inwoonderen van dien
68. 2 Januari 1518 [67)]	a) De Gemeente van der stede van Gorinchem b) Gemeente van Gorinchem c) Stadt van Gorinchem	
68a. 1526 [67a)]	Gorrinchem	
68b. 17/22 Februari 1535 [67b)]	Gorchum	
69. 17 Augustus 1535 [68)]	de stad Gorinchem en Gorcum	
70. 10 Mei 1536 [69)]	Gorinchem	
71. 1536 [69a)]	Gorchum	
72. 10 November 1537 [70)]	de stad Gorcum	
73. 14 Maart 1538 [71)]	de stad van Gornichem	
[illegible]4. 3 Juli 1538 [72)]	Gorinchem	
75. 22 November 1541 [73)]	Gorchum	sigullum oppidanorum de G. (= zegel der stad G.)
76. 1543 [73a)]	Ghorchum	
77. 1545 [74)]	Goijrichem	
78. 26 November 1557 [75)]	Gorinchem	
79. 28 Juni 1563 [76)]	de stede van Gorinchem	poorters
80. 11 Juli 1564 [77)]	onse voersz. stede van Gorinchem	poorters tot G.

b. Woudrichem (van omstreeks 900 tot omstreeks 1500).

De schrijfwijze van den naam van het naburige Woudrichem vertoont in haar ontwikkeling veel overeenkomst met die van Gorinchem: de evolutie, die de oude visschersstad in de schrijfwijze van haar naam heeft doorgemaakt, moge alvorens wij onze conclusie t.a. van de nomenclatuur der Lingestad maken, in onderstaand kort overzicht den lezer blijken:

DATUM DER OORKONDE:	AANDUIDING DER PLAATS:
1. ± 900 [78])	Ualdricheshem
2. omstreeks 960 [79])	Villa Walricheshem
3. ± 983 [80])	Walderinghem
4. 1021 [80]a)	Woudrichem
5. 9 April 1178 [81])	Woldrichem
6. 1220 [82])	Waidarchem (Rigotus plebanus de W.)
7. 1223 [82]a)	Woldrinken
8. 7 Mei 1230 [83])	(Woudrijchemerward)
9. 26 Juni 1241 [84])	vilicus de Wodrinheim Renerus Korthals de Wodrincheijm Wodrinchem
10. 25 Januari 1247 (1246) [85])	Wodrekeym
11. 21 Maart 1259 [86])	Woldrichem
12. 1263 [86]a)	Woldrikem
13. Remigidag October 1264 [86]b)	Woderghem en Wodregheem
14. 1 Augustus 1272 [87])	Woldrikem
15. 1281—1284 [88])	Woudrikem
16. 28 Augustus 1283 [89])	opidani de Woudrichem
17. 1290 [90])	Woudrichem
18. 28 September 1291 [91])	Woudrichem
19. 1300 [91]a)	Woudrichem
20. 2 Februari 1322 [92])	onse poirt van Woudrichem onze poorteren van Woudrichem
21. 14 November 1440 [93])	(binnen) der vryheid van Woudrichem
22. 1450 [93]a)	Wolderichem
23. omtrent 1478 [94])	binnen de vryheid van Workom (art. 57) binnen de Stadts-vryheid keuren leggen (art. 36)
24. 1476 [95])	Woerchem
25. omtrent 1500 [96])	Worrynckhem en Worrynhem

Het Brabantsche Woudrichem is zelfs zoo gelukkig een evenknie te bezitten in het Friesche, ten Z.W. van Leeuwarden gelegen Workum. Laatstgenoemde plaats heeft de navolgende spellingswijzen [96]) doorgemaakt: Walrichheim a° 1327 (?), Woldricgheem a° 1335, later Woudrichem en ten slotte Workum.

c. Groepeering der varianten in de spellingswijze der beide plaatsnamen.

In het bovenstaande overzicht komt de naam Gorcum met zijn variaties Gorkom, Juerkom, Gorckum, Gorchum, Ghorchum en Gorcum in totaal slechts 17 maal voor. De benaming Gorinchem met haar variaties Gorrinchem, Gorechem, Ghorechem, Gorichem, Ghorichem, Goijrichem, Ghoricheim, Gornichem, Gorningen, Gorichom en Gorychom, treffen wij er daarentegen 72 maal aan. Bovendien ontmoeten wij den naam Gorcum voor het eerst in het jaar 1290 (acte no. 7). Het is dus buiten twijfel, dat de schrijfwijze Gorinchem met haar aangegeven variaties èn de meest frequente èn de oudste is.

Het verhaal, dat de benaming Gorcum of Gorcom de oudste zou zijn, is derhalve een pure legende! Gorcum of Gorcom is niets anders dan een in den volksmond gemakshalve ontstane verbastering van den naam Gorinchem en zijn bijvormen!

Een soortgelijke conclusie valt uit bovenstaand overzicht ook gemakkelijk ten aanzien van de ancienniteits-verhouding der namen Woudrichem en Woerkum of Woerkom te maken. Woerkum is kennelijk een samentrekkende verbastering van Woudrichem.

Het behoeft geen betoog, dat wij in de spellingswijzen Ghorechem (zie no. 11: a° 1315) en Ghorekem (zie no. 17: a° 1334) den „overgang" van de „oude" naar de „nieuwe spelling" beluisteren. Hetzelfde geldt voor Woudrichem o.m. in de namen Woderghem (no. 13: a° 1264) en Woerchem (no. 24: a° 1476).

De nu nog vaak geuite veronderstelling, dat de naam Gorkum de oudste rechten zou hebben [96]a), is dus wetenschappelijk niet wel houdbaar. De opvatting zelf is echter zeer oud: zij is aan de narratieve bronnen, die vaak ook in andere opzichten onbetrouwbaar zijn gebleken, toe te schrijven. Zij is, hoezeer ook onjuist, al omstreeks 1440 door den Anonymus in zijn kroniek over de heerlijkheid Arkel (De Dominio de Arckel) gelanceerd. [97]) Dezelfde opvatting was ook blijkbaar Dirck Franckensz. Pauw (1483) in zijn „Kronycke des Lants van Arckel ende der stede van Gorcum" [98]) toegedaan. Hetzelfde geldt voor Jan Gerbrandtsz. van Leyden, [98]a), voor Abraham Kemp [99]) en tenslotte ook voor Van Zomeren [100]).

Omtrent Woudrichem schijnen de narratieve bronnen ten deze beter ingelicht te zijn: althans als Pauw het over deze Merwestad heeft, spreekt hij van „Woudrichem, nu Worcom". [101]) Bezien wij de spellingsvarianten, waarin de beide plaatsnamen voorkomen, thans nader.

In bovenstaand overzicht is de spelling Gorin-

chem de meest voorkomende vorm van den drie-lettergrepigen en meest frequenten naam der Lingestad; Gorcum met de varianten Gorchum en Gorckum is de meest voorkomende vorm van den jongeren en minst frequenten twee-lettergrepigen naam.

Woudrichem is de meest-voorkomende vorm van den drie-lettergrepigen en meest frequenten naam der oude visschersstad en Workum is de meest voorkomende vorm van den verbasterden en minst frequenten naam der Merwestad.

De variaties van de schrijfwijze Gorinchem en Woudrichem zijn tot drie typen te herleiden al naar gelang men de eerste, tweede of derde lettergreep beschouwt. Ook komen gecombineerde variaties voor.

Van de derde lettergreep -hem treft men, wat Gorinchem betreft, de variaties -kem, -gen en -heim slechts éénmaal aan: resp. in de jaren 1334 (no. 17), 1480 (no. 60a) en 1337 (no. 18), en de variatie -hom slechts driemaal, t.w. in de jaren 1358 (no. 20), 1359 (no. 21) en 1479 (no. [illegible]) en daarvan in het stadszegel van 1358 in [illegible] vorm van het Latijnsche adjectief „Gorchomensis".

Voor het drie-lettergrepige Woudrichem valt ten deze het volgende op te merken: de uitgang -hem komt verreweg het meest voor; daarna komen, naar de frequentie gerangschikt, de uitgangen: -kem, -heim of -heym, -heem, -keym en -ken.

In de derde lettergreep van de plaatsnamen Gorinchem en Woudrichem ontmoeten wij een verbastering van den uitgang -heim (heem), welk woord „woonplaats, vaderstad, de plek gronds waar men woont, erf, afgescheiden stuk gronds" [102]), huis of nederzetting beteekent.

De tweede lettergreep van den naam der Lingestad komt voornamelijk voor in de vormen -inc (Gorinchem en -ic (Gorichem, Gornichem). Twee malen komt in deze lettergreep een -g in plaats van een -c voor (no. 10: Ghoringhem a° 1307; no. 60a: Gorningen a° 1480). De schrijfwijze -ing is de oorspronkelijke; de andere schrijfwijzen zijn verbasteringen. Ook ontmoeten wij in deze lettergreep eenige malen de doffe e in plaats van de i (no. 11: Ghorechem a° 1315; no. 17: Ghorekem a° 1334).

De variatie met de -n in de tweede lettergreep, [illegible] vorm Gorinchem alzoo, komt, met variaties overigens in de eerste en derde lettergreep, het meest voor: in totaal 53 maal; ontstentenis van de -n in de tweede lettergreep, dus de vorm Gorichem, met variaties overigens in de eerste en derde lettergreep, nemen wij in totaal 20 maal waar. In laatstgenoemde groep komt de schrijfwijze Gornichem (met de variatie Gorningen) in het geheel slechts 7 maal voor.

De drie-letttergrepige naam voor Woudrichem vertoont daarentegen meestal in de tweede lettergreep -ic of -yc, in geringere mate -in, -inc, -ink of -ing: Wodrinheim (a° 1241, no. 9), Wodrincheym en Wodrinchem (a° 1241, no. 9), Woldrinken (a° 1223, no. 7), Walderinghem (omstreeks 983, no. 3). Soms is de i tot een doffe e geworden: Wodrekeym (no. 10), Wodregheem (no. 13).

De vormen -ic, -inc, - ink, -in en -yn — en zulks geldt c.q. ook voor Gorinchem — zijn varianten van den z.g. natronymischen uitgang ing. Deze diende n.l. oudtijds om iemand een naam te geven, welke van diens vader afgeleid was. De uitgang -ing, achter een mansnaam gevoegd, duidde derhalve iemands zoon aan; zoo was Hermanning aanduiding voor den „zoon van Herman". Zoo'n patronymicum of vadersnaam werd op den duur tot familie- of geslachtsnaam (vgl. de Merovingen, de Karolingen, de Capetingen, enz.) [103]).

De eerste lettergreep van den naam der Lingestad vertoont hoofdzakelijk variaties door het al dan niet gebruiken van den letter h na de G. De spelling Ghor- is uitzondering, de spelling Gor- regel. De spelling Ghor- komt, voorzooveel gevolgd, voornamelijk in oudere documenten voor. De variatie Gorn- komt, zooals reeds opgemerkt, zeven malen voor: in de schrijfwijze Gornichem: omstreeks 1160 (no. 1), a° 1300 (no. 9), a° 1409 (no. 39), a° 1455 (no. 52), a° 1481 (no. 62), a° 1538 (no. 73); in de schrijfwijze Gorningen: a° 1480 (no. 60a).

Minder talrijk zijn de overige variaties in de eerste lettergreep: Gorr-, Goijr-, Gůr-, Juer- en Goer-. Gorr-- ontmoet men in een acte van 1526 (no. 68a), Goijr- a° 1545 (no. 77), Gůr- a° 1205 (no. 2), Juer- a° 1495 (no. 63a), echter in het twee-lettergrepige Juerkom, en Goer- a° 1409 (no. 40).

De varianten, die de eerste lettergreep van Woudrichem vertoont, zijn van verschillenden aard. Er is allereerst de omzetting van den letter -a in -o. Dit doet denken aan een verhollandsching van een oorspronkelijk Frieschen naam. De plaatsnaam Waldricheshem of Walderinghem zou dan een soortgelijke verandering hebben ondergaan als sommige Friesche plaatsnamen: Ernawalden (Holl. Eernewolde), Fenwalden, Feenwaalde (Holl. Veenwouden), Walterswalde (Holl. Wolterswolde), Aldwalde, Aeldwalde (Holl. Oldwolde), die Aldehove (Holl. die Oldehove), enz.

De omvorming van wold- in woud- vindt steun in te veel soortgelijke veranderingen elders (vgl. holt: hout) dan dat wij er nog lang bij behoeven stil te staan.

Over de varianten van den twee-lettergrepigen naam Gorkum kunnen wij kort zijn: -um komt twaalf maal voor, tegen -om zes maal; de uitgang -com of -kom komt in dezen verbasterden naam zes maal voor; de uitgang -cum eveneens zes maal, de uitgang -ckum slechts eenmaal en de uitgang -chum vier maal. De harde medeklinker heeft dus hier de overhand.

In de eerste lettergreep van den verbasterden naam Gorcum vindt men zoo goed als geen variaties. De eenige is Juerkom a° 1495 (no. 63a). De -h ontbreekt ten eenenmale in het tweelettergrepige woord. Ook dat wijst, afgezien nog van het eerst later en dan nog in veel geringere mate optreden van deze schrijfwijze in de geciteerde bronnen, op 'n jongere formatie; daarentegen kent de drielettergrepige naam Gorinchem, vooral in zijn oudere schrijfwijze, wèl de letter -h in de eerste lettergreep.

Van den twee-lettergrepigen naam Woerkum vindt men in de hierboven geciteerde en andere bronnen o.m. de volgende variaties: Woerchem, Woerkom, Workum en Workom.

1) De Studie der Engelsche plaatsnamen, 1937, p. 2.
1a) suffix = achtervoegsel (v. d. D.).
2) etymologie = woordafleiding (v. d. D.).
2a) Prof. Dr. R. W. Zandvoort, loc. cit. — Ik citeer uit de rede, om der wille van de eenvormigheid, in de oude spelling.
3) t.a.p. p. 13 en 14, alwaar de hoogleeraar de sententies ter zake, door Bradley, den zoo bij uitstek deskundigen Engelschen geleerde, geuit, als juist erkent.
3a) = „en voorts op meer licht wachten" (v. d. D.).
3b) Dit 85 nos. tellend overzicht is voor den oudsten tijd exclusief.
3c) In dit overzicht werden tevens die gegevens verwerkt, welke het bewijsmateriaal vormen voor Gorcum's stadrecht.
3d) Zooals de aanduiding der personen, voor of door wie de abstracte of concrete regeling geheel of ten deele gemaakt is (poorters, onderdanen, inwoners,partijen enz.), een en ander doorgaans alleen voorzoover voor dit overzicht van belang.
4) Rechtsbronnen van den Dom van Utrecht, uitgegeven door Mr. S. Muller Fz. (Oude Vaderlandsche Rechtsbronnen, 2e reeks, no. 5, 1903), p. 46: „In Gornichem dimidius mansus solvit (sc. in Festo Sancti Andree) 30 denarios" (Liber Camerae van tusschen 1127 en 1196). Zie ook mijn „Gorcumsche oudheden" (I), I. De ouderdom der plaats (1933).
5) Mr. L. Ph. C. van den Bergh, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, met supplement van James de Fremery (hierna verder aangehaald als O.B.), III, p. 62. De benaderende dateering is van wijlen Pater Hoevenaers O. Praem., eertijds archivaris van de Abdij van Berne te Heeswijk.
6) O. B. I. no. 287.
Zie voor de schrijfwijze G h o r i c h e m ook MULLER, Rekeningen Bisd. Utrecht, p. 227.
Expense extraordinarie, quando dominus fuit in Mastricht et in Ghorichem.

Johanni de Werden pro tota familia	14. l. 18 s. 8 d.
Vader Heyn	20 s. 6 d.
Jordano Pau	5 l. 6 s. 8 d.
	21 l. 15 s. 10 d.

Et ibi sunt 3. l 10 s. superaddite pro expensis Huberti, Petri et Milden.
7) O.B. II no. 434 jo. 444.
8) Aerndt Kemp Jacobss, Cronycke der Edele Heeren van Arkel (hierna aangehaald als Aerndt Kemp Jacobss., Cronycke), fol. 317-318 (ms. Koninkl. Biblioth. 's Grav.); C. Boonzayer, Handvesten betreffende Gorinchem 13e eeuw (Gemeente-archief Gorinchem). Hollandsche vertaling in: O.B. II. 613 en Van Zomeren, Beschrijving der Stadt Gorinchem en Landen van Arkel (hierna aangehaald als Van Zomeren), p. 159. Zie ook Mr. L. Ph. C. van den Bergh's Register van Hollandsche en Zeeuwsche Oorkonden, Ie afd. 1861.
9) Aerndt Kemp Jacobss., Cronycke, fol. 317-318; C. Boonzayer op. cit.; in vertaling O.B. II, no. 597.
10) H. Bruch, Pauw, Kronycke Arckel (diss. 1931), p. 29 en 30.
11) O.B. II. no. 700.
12) Nyhoff, Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland (hierna aangehaald als Nyhoff). I. no. 68.
12a) Archief van Berne (vgl. Nomina Geographica Neerlandica. II, 120).
13) Uittr. u/h Reg. v. d. Leenk. d. Graafl. v. Holl., gem. E.L. 6, Cas C. van de jaren 1316-1337 (Alg. Rijksarch.). fol. 13 v°.
14) Als boven, getiteld: E.L. 24, 1316-1336 Museum „Oud-Gorcum").
15) Schepenbrief i.z. huurcontract (Archief (Alg. Rijksarch.). fol. 41 (vgl. E.L. 6. fol. 49 v°).
16) Extr. u.h. Reg., getit. „1404-1416 Privilegia I Cas K", van de Leen- en Registerkamer der Graafl. v. Holl. (Alg. Rijksarch.), fol 181 v°.
17) Schepenbrief (Archief Museum „Oud-Gorcum").
18) Uittr. u.h. Reg. v. d. Leenk. der Graafl. v. Hol., gem: E.L. 6, Cas C, van de jaren 1316-1337 (Alg. Rijksarch.), fol. 50.
19) Nyhoff, I. no. 296.
20) Nyhoff. I. no. 317.
21) Kleyn Keurboeck, Gorinchem en het Land van Arkel, 1349-1453 (Gem. Archief Gorinchem), fol. I Recto.
22) Zegel van de stad Gorcum van het jaar 1358, afgebeeld in Aerndt Kemp Jacobss. Cronycke... fol. 293 ro.
23) F. van Mieris. Groot Charterboek der Graaven van Holland. van Zeeland en Heeren van Friesland. 1753-1756 (hierna aangehaald als Van Mieris), III, 87.
24) Van Mieris, III, no. 94.
25) Van Mieris. III, no. 95.
26) Schepenbrief, behoorende bij dien van 9 October 1321 (Archief Museum „Oud-Gorcum")
27) Van Zomeren. pag. 160 e.v. Eerst door dezen stadbrief zou. althans naar de nog wel aangehangen. door mij evenwel niet gedeelde opvatting, Gorcum in de rij der steden (in juridischen zin) zijn opgenomen. Zie echter in onderlingen samenhang de acten, hierboven genummerd 5, 6, 7, 14, 17, 19 en — last not least — 20.

28) Schepenbrief, behoorende bij dien van 9 October 1321 (Archief Museum „Oud-Gorcum").
29) Abr. Kemp, Leven der Doorluchtige Heeren van Arkel, ende jaarbeschrijving der stad Gorinchem... (hierna aangehaald als Beschr. Gorinchem), p. 129.
29a) Archief van Berne (vgl. Nom. Geogr. Neerl. II, 120).
30) Extr. u.h. Reg. getit.: „1390-1401 Liber V Aelbrecht Cas E", van de Leen- en Registerk. d. Graafl. v. Holl. (Alg. Rijksarch.), fol. 69.
31) Van Zomeren, p. 148.
32) Van Zomeren, p. 175.
33) Van Zomeren, p. 174.
34) Afschr. opgeplakte acte achter in het Reg. van de Leenkamer van Holland, getit. „Oistervant" (Alg. Rijksarchief).
35) Van Zomeren, p. 175 en 176.
36) Schepenbrief (Archief Museum „Oud-Gorcum").
37) Schepenbrief (Archief Museum „Oud-Gorcum").
38) Van Zomeren, p. 178 e.v.
39) Van Mieris, IV, p. 69-71.
40) Nyhoff, III, no. 293.
41) Nyhoff, III, no. 303.
42) Nyhoff, III, no. 304.
43) Van Zomeren, p. 184 e.v.
44) Schepenbrief (Archief Museum „Oud-Gorcum").
45) Van Zomeren, pag. 189 e.v. en 195 e.v.
46) Schepenbrief, behoorende bij dien van 9 October 1321 (Archief Museum „Oud-Gorcum").
47) Nyhoff, III, no. 385.
48) Van Zomeren, pag. 200.
49) Schepenbrief (Archief Museum „Oud-Gorcum").
50) Van Zomeren, pag. 202 e.v.
51) Van Zomeren, pag. 205 en 12.
52) Schepenbrief (Archief Museum „Oud-Gorcum").
53) Origineel op het Gemeente-Archief te Gorinchem in een doos, eertijds gemerkt Belastingen 2, onder no. 112 (het Gorcumsche Gemeente-Archief is thans onder de vruchtbare collaboratie van het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage en Gorcum's voortreffelijken Archivaris, den heer C. Naumann, in reorganisatie).
54) Van Zomeren, pag. 207 en 208.
55) Schepenbrief behoorende bij dien van 9 October 1321 (Archief Museum „Oud-Gorcum").
56) Van Zomeren, pag. 208 e.v.
56a) Abdij van Berne (Nom. Geogr. Neerl. II, 120).
57) Van Zomeren, p. 344.
58) Van Zomeren, p. 213 en 214.
59) Van Zomeren, p. 215.
59a) Eerste Groot-Memoriaal, 1474-1544 (Oud Archief A'dam), fol. 119 r°.
60) Archief Museum „Oud-Gorcum" (gepubliceerd in de „Navorscher", 1916, p. 126 e.v.).
60a) Eerste Groot-Memoriaal 1474—1544, Oud-Archief, Amsterdam, fol. 128 r°.
61) Van Zomeren, p. 218.
62) Origineel i.h. Gem. Arch. te Gorinchem, in doos, eertijds gemerkt „Belastingen 2", onder no. 112.
63) Abr. Kemp, Beschr. Gorinchem, p. 417.
63a) Bijdr. en Meded. Hist. Genootsch. Deel 48 (1927), p. 160.
64) Van Zomeren, p. 221.
65) Van Zomeren, p. 237.
65a) Archief van Berne (vgl. Nomina Geographica Neerl., II. p. 120).
66) Van Zomeren, p. 240 e.v.
67) Van Zomeren, p. 253 en 254.
67a) Mr. J. G. C. Joosting en Mr. S. Muller Hzn., Bronnen voor de Geschiedenis der Kerkelijke Rechtspraak in het bisdom Utrecht in de Middeleeuwen (hierna geciteerd met: Joosting), I. 1. pag. 217.
67b) Uittr. Thesauriersrek. A'dam v.h. jaar 1534-1535, fol. 64 v° (Oud-Archief A'dam).
68) Arch. Museum „Oud-Gorcum".
69) Arch. Museum „Oud-Gorcum".
69a) Archief van Berne (vgl. Nom. Geogr. Neerl. II. p. 120).
70) Arch. Museum „Oud-Gorcum".
71) Van Zomeren, p. 355.
72) Arch. Museum „Oud-Gorcum".
73) Emck, Kroniek van Gorinchem, p. 37.
73a) Arch. v. Berne (vgl. Nom. Geographica Neerl. II, p. 120).
74) Joosting, I. 1. p. 172.
75) Archief Museum „Oud-Gorcum".
76) Van Zomeren, p. 359.
77) Oorkonde van Philips II, te vinden in het Gem. Archief te Gorinchem en in copie bij Huysmans, De H. Johannes van Oisterwijk (pag. 180; overdr.)

[78]) Dr. G. C. Labouchère. Aanteekeningen over monumenten te Gorinchem, Schelluinen, Woudrichem, Loevestein en Zaltbommel (Oudheidkundig Jaarboek, 11e jrg., afl. 2, Juli 1931), p. 91. Waarschijnlijk bedoelt Labouchère oork. 23, te vinden in het door Mr. S. Muller uitgegeven „Oudste Cartularium van het Sticht Utrecht", p. 38 e.v.
[79]) O.B. I, no. 33.
[80]) O.B. I, 57.
[80a]) Mr. H. Wstinc, Het Rechtsboek van den Dom van Utrecht, p. 238 en 239: „Item comes clivensis est liber feodalia ecclesie Trajectensis et tenet in feodum... item Woudrichem cum agris et campis, cum aquis, aquarum decursibus et justicis". Het is dus niet juist opgemerkt van Labouchère, dat men „de eerstvolgende vermelding... pas in een oorkonde van 9 April 1178" vindt.
[81]) O.B. I., no. 158. Zie ook Joosting I. p. 151 en oudste Cart. Sticht, p. 221. bis (uit een cartularium).
[82]) O.B. I., no. 272.
[82a]) Sloet, 469 bis (uit een cartularium).
[83]) O.B. I., no. 322.
[84]) O.B. I., no. 381.
[85]) O.B. III., no. 92.
[86]) O.B. II., no. 52.
[86a]) Sloet, 867 oorspr. vidimus van 1295.
[86b]) Van Dam van Brakel. De oorsprong van Loevestein en Monnikenland, p. 5; Sloet, 877.
[87]) O.B. II, no. 238.
[88]) O.B. III., no. 228 (3).
[89]) O.B. II, no. 474, Telting stelt het stadsrecht eerst op 1290. Dit is derhalve waarschijnlijk foutief.
[90]) O.B. II, no. 758.
[91]) O.B. II, Nal. no. 74.
[91a]) Archief van Berne (oorspr.).
[92]) Extr. u.h. Reg. getit. 1404-1416 Privilegia I, cas K van de Leenheer- en Registerkamer der Graafl. v. Holl. (Algem. Rijksarch.), fol. 181 v°.
[93]) Van Zomeren, p. 203.
[93a]) Archief van Berne (oorspr.).
[94]) Abr. Kemp, Beschr. Gorinchem, p. 383 e.v.
[95]) Archief van Berne (oorspr.)
[96]) Vgl. het artikel „Friesche Plaatsnamen" in Nom. Geogr. Neerl. (1899), p. 127: a° 1327 (?) de domino Gyselberto de Walrichheim en a° 1335 Ecghebert van Wodriegheem. Deze plaatsnaam wordt door den schr. in verband gebracht met den voormaligen woudrijkdom van de streek.
[96a]) Zie o.a. de mededeelingen door den EdelAchtb. Heer Kootstra, Burgemeester van Gorinchem, blijkens „De Telegraaf" van 17 Februari 1938 (Avondblad, 3e blad p. 5), o.m. met een beroep op Van Zomeren's „Beschrijvingen der Stadt Gorinchem" ter zake gedaan.
[97]) Dr. W. F. Andriessen, Historia Dominorum de Teysterband, Arckel, Egmonda, Brederoede, Ysselsteyn etc. (dissert. 1933) p. 30: „Et quita idem piscatores dicebantur miseri piscatores, Touthonice Goerkens, ideo opidum postmodum dicebatur Gorcum nunc vero Gorinchom". Alzoo eerst „Gorcum, nu echter Gorinchom".
[98]) Zie H. Bruch, Dirck Franckensz. Pauw, Kronycke des Lants van Arckel ende der Stede van Gorcum (dissert.), p. 17 en 18.
[98a]) Zie onder noot [100]).
[99]) Beschrijving der stad van Gorinchem p. 34.
[100]) T.a.p. p. 5. In genoemd „Telegraaf"-artikel, waarin de medeelingen van den Gorcumschen Burgemeester zijn opgenomen, wordt abusievelijk onder den naam van Van Zomeren geciteerd, wat in werkelijkheid door Jan Gerbrandtsz. van Leyden (± 1500) is uitgesproken, nl.: „deze stad is genaamd Ghorkum, maar tegenwoordig Gorinchem" (Chron. Belg. Lib. 22. Cap. XI, pag. 191).
[101]) Zie H. Bruch's dissertatie, p. 6.
[102]) Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek (hierna met Verdam geciteerd).
[103]) Vgl. Johan Winkler, De Nederlandsche Geslachtsnamen (1885), Prof. Zandvoort, t.a.p. p. 11 en J. Verdam, Uit de geschiedenis der Nederlandsche Taal (herzien door Stoett), 1923.